

ВНЕСОК УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ІМПЛЕМЕНТАЦІЮ ГУМАНІТАРНОЇ ЧАСТИНИ МІНСЬКИХ УГОД (2014—2022)

Тетяна Кисельова

Київ 2026

Тетяна Кисельова. Внесок українського громадянського суспільства в імплементацію гуманітарної частини Мінських угод (2014—2022) / Центр досліджень медіації та діалогу Національного університету «Києво-Могилянська академія». — Київ, 2026. — 37 с.

Цей документ розроблено Центром досліджень медіації та діалогу Національного університету «Києво-Могилянська академія» у співпраці з Коаліцією організацій, що опікуються питаннями захисту прав постраждалих від збройної агресії проти України.

Центр досліджень медіації та діалогу Національного університету «Києво-Могилянська академія» — дослідницький аналітичний центр, заснований 2017 року. Центр проводить академічні та прикладні дослідження з метою впливу на процеси трансформації конфліктів в Україні та ширшому регіоні, створюючи креативний простір для взаємодії між науковцями, дипломатами, представниками міжнародних організацій і громадянського суспільства. Центр є членом міжнародної «Мережі підтримки медіації» й досліджує теми, пов'язані з російською агресією проти України до та після повномасштабного вторгнення 2022 року та адаптацією традиційних підходів конфліктології до контексту міждержавних війн агресії. Очолює Центр Тетяна Кисельова, к.ю.н., DPhil (Оксфорд), доцент кафедри міжнародних відносин НаУКМА. Веб-сайт: <https://md.ukma.edu.ua/>

Коаліція організацій, що опікуються питаннями захисту прав постраждалих унаслідок збройної агресії проти України, є неформальним об'єднанням, до якого входять Центр прав людини ZMINA, ГО «Донбас SOS», ГО «КримSOS», БФ «Право на захист», БФ «Схід SOS», ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"», БФ Stabilization Support Services», Кримська правозахисна група. Ці організації від самого початку російської агресії проти України (2014) надають підтримку тим, хто зазнав негативних наслідків війни — внутрішньо переміщеним особам, жителям тимчасово окупованої території України, незаконно утримуваним цивільним, рідним зниклих безвісти та іншим. Коаліція співпрацює з парламентом, урядом України, міжнародними партнерами з метою створення умов для повноцінної реалізації прав тих, хто постраждав від війни.

Редагування: Зоя БОЛКОТУН

Дизайн: Павло ШЕВЧЕНКО

© Кисельова Т., 2026

© Центр досліджень медіації та діалогу Національного університету «Києво-Могилянська академія», 2026

ЗМІСТ

Анотація	4
Вступ.....	5
1. Документування порушень припинення вогню та воєнних злочинів	7
Документування воєнних злочинів, які також порушували режим припинення вогню.....	7
Документування знищення і руйнування житлової інфраструктури.....	8
Документування порушень прав людини вздовж лінії розмежування	8
2. Моніторинг та обладнання КПВВ, забезпечення прав людини під час їх перетину	9
Виявлення проблем і адвокація змін щодо зняття обмежень під час перетину лінії розмежування	9
Адвокація покращення роботи системи перепусток для перетину лінії розмежування.....	10
Моніторинг прав людини під час перетину лінії розмежування	10
Моніторинг потреб людей під час перетину КПВВ	11
Адвокація покращення побутових умов і сервісів під час перетину лінії розмежування	11
Надання консультацій людям, які перетинали лінію розмежування.....	12
Підтримка перетину лінії розмежування в період пандемії ковід 2020—2021 рр.	12
3. Допомога і захист прав ВПО	14
Інформування людей, які перетинали лінію розмежування і ставали ВПО	14
Допомога ВПО щодо взяття їх на облік	14
Підтримка ВПО щодо отримання державної допомоги на проживання	15
Захист персональних даних ВПО	15
Захист виборчих прав ВПО	16
Підвищення спроможності й активізму ВПО.....	16
Перехід від точкових рішень до комплексної політики щодо ВПО	17
4. Обмін військовополонених, повернення цивільних заручників, розшук зниклих безвісти	18
Створення списків та допомога з ідентифікацією людей.....	18
Міжнародна адвокація проблем повернення військових полонених та цивільних заручників.....	18
Документування незаконних утримань.....	19
Допомога і супровід після полону.....	19
5. Робота з громадами і людьми вздовж лінії розмежування на територіях, підконтрольних Україні	21
Моніторинг потреб і забезпечення прифронтових громад послугами	21
Підвищення спроможності прифронтових громад.....	22
Діалог і превенція локальних конфліктів.....	22
Інформування населення під час епідемії ковід.....	23
Підготовка прифронтових громад до реагування на широкомасштабне вторгнення 2022 р.....	23
6. Робота з громадами і людьми на ТОТ України	24
Запровадження механізму спрощеного вступу до ЗВО України.....	24
Інформування людей на ТОТ	25
Діалогові ініціативи	25
7. Інформування населення	26
8. Адвокатування змін законодавства і формування державних політик	28
Робота над змінами законодавства.....	29
Внесок у створення і роботу профільних державних органів	30
Внесок у створення і роботу платформ та інституцій.....	31
Участь у роботі державних органів, консультативна підтримка державних органів	31
9. Міжнародна адвокація	32
10. Координація громадянського суспільства між собою, міжнародними акторами і владою ..	34
Висновки і рекомендації	36

АНОТАЦІЯ

Цей Звіт підготовлений Центром дослідження медіації та діалогу НаУКМА у співпраці з Коаліцією організацій, що опікуються питаннями захисту прав постраждалих унаслідок російської збройної агресії проти України. Хоча політична та безпекова частини Мінських угод 2014—2015 рр. були провальними, Україна зробила багато для захисту людей в цей період. Українське громадянське суспільство першим відреагувало на потреби людей, які постраждали від війни в 2014 році, зробивши вагомий, хоча й опосередкований, внесок в імплементацію гуманітарних положень Мінських домовленостей. Звіт представляє цей внесок у розрізі десяти функцій, які здійснювало громадянське суспільство у зазначений період:

1. ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОРУШЕНЬ РЕЖИМУ ПРИПИНЕННЯ ВОГНЮ, які також були воєнними злочинами, документування пошкоджень цивільної інфраструктури, порушень прав людини в місцях утримання тощо

2. МОНІТОРИНГ ТА ОБЛАШТУВАННЯ КОНТРОЛЬНИХ ПУНКТІВ в'їзду-виїзду (КПВВ), допомога людям на КПВВ — через фізичну присутність ГО на місцях, регулярні оцінки потреб й опитування, консультації, правову та гуманітарну допомогу

3. ДОПОМОГА ВПО: правова та фінансова допомога, консультації через гарячі лінії ГО, інформаційні кампанії, розробка й адвокація змін до законодавства щодо виборчих прав ВПО, соціальних виплат і підтримки тощо

4. ОБМІН ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ, ПОВЕРНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ЗАРУЧНИКІВ, РОЗШУК ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТІ: складання списків, адвокація повернення, надання допомоги сім'ям і звільненим

5. РОБОТА З ГРОМАДАМИ І ЛЮДЬМИ УЗДОВЖ ЛІНІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ НА ПІДКОНТРОЛЬНИХ УКРАЇНІ ТЕРИТОРІЯХ: оцінка потреб, гуманітарна допомога, доступ до державних послуг, посилення спроможності місцевого самоврядування, діалог і запобігання локальним конфліктам

6. РОБОТА З ГРОМАДАМИ І ЛЮДЬМИ НА ТОТ: інформаційні кампанії, адвокація процедур отримання документів і вступу до університетів для дітей з ТОТ, а також діалоги через лінію розмежування

7. ІНФОРМУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ стосовно державної політики та можливостей для українців на ТОТ; адвокація збереження зв'язків з українцями на ТОТ; кампанії щодо заходів протидії ковід-19

8. АДВОКАТУВАННЯ ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА І ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ПОЛІТИК: стратегії та закони щодо ВПО, пунктів пропуску, виборчих прав ВПО, перехідного правосуддя, створення Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій тощо

9. МІЖНАРОДНА АДВОКАЦІЯ — публічні заяви, альтернативні звіти для ООН, правова аргументація для справ у міжнародних судах, цільові адвокаційні кампанії

10. КООРДИНАЦІЯ громадянського суспільства між собою, з міжнародними акторами та органами влади: формування міжнародних і національних коаліцій, обмін інформацією з Тресторонньою Контактною Групою та Спеціальною Моніторинговою Місією ОБСЄ

Звіт містить висновки і рекомендації щодо того, як цей минулий досвід може стати основою для залучення громадянського суспільства до будь-яких майбутніх процесів моніторингу та імплементації угод.

ВСТУП

Цей документ¹ було створено Центром дослідження медіації та діалогу НаУКМА (далі — Центр) та Коаліцією організацій, що опікуються питаннями захисту прав постраждалих унаслідок збройної агресії проти України² (далі — Коаліція), на основі матеріалів дводенного воркшопу за методикою рефлексивної практики (reflective practice). Попередньо Центр провів кабінетне дослідження функцій громадянського суспільства у сфері моніторингу та імплементації мирних угод і угод щодо припинення вогню на прикладі досвіду Колумбії, Філіппін та інших країн. За результатами дослідження стало зрозуміло, що такі функції громадянського суспільства в Україні суттєво відрізняються від практик країн, які пережили громадянські війни. Це пов'язано зі специфікою українського контексту, а саме — міждержавною природою конфлікту (зовнішня агресія авторитарного режиму проти демократичної сусідньої країни) та роллю і високим рівнем професіоналізації українського громадянського суспільства. Ці фактори зумовили формування іншого набору функцій, які й були протестовані під час воркшопу з учасниками Коаліції в червні 2025 р. і змінені відповідно до результатів тестування.

Цей звіт містить узагальнений аналіз досвіду організацій, які входять до Коаліції і поза нею, у розрізі десяти ключових функцій громадянського суспільства стосовно моніторингу та імплементації мирних угод і угод щодо припинення вогню. Аналіз фокусувався на практиках захисту прав громадян України, які опинилися поблизу зони бойових дій по обидва боки фронту в перший період російської агресії проти України, — з 2014-го до лютого 2022 р., тобто до початку повномасштабного вторгнення.

Звіт не має на меті провести мапування всіх ініціатив і громадських організацій, які брали участь в імплементації гуманітарних аспектів Мінських угод у 2014—2022 рр., а представляє систематизований огляд такої діяльності на прикладах організацій Коаліції, їхніх партнерів, а також організацій, про діяльність яких їм було відомо.

На тлі саботажу Росією виконання безпекової частини Мінських угод Україна зробила все можливе для забезпечення гуманітарної складової припинення вогню в 2014—2022 рр. Самі угоди містили тільки кілька загальних гуманітарних положень, зокрема п. 7 і 8 Комплексу заходів (другої Мінської угоди)³ щодо необхідності забезпечення «безпечного доступу, доставки, зберігання та розподілення гуманітарної допомоги» для населення та «визначення модальностей повного відновлення соціально-економічних зв'язків». Решта положень — режим функціонування контрольних пунктів в'їзду-виїзду та порядок їх перетину, забезпечення мобільності людей через тимчасову лінію розмежування, підтримка і захист прав внутрішньо переміщених осіб (далі — ВПО), забезпечення життєдіяльності громад, розташованих

1. Центр висловлює подяку Максиму Єлігулашвілі та Тетяні Калениченко за професійну фасилітацію воркшопів з представниками Коаліції; Анні Сапроновій і Юрію Бондару за допомогу з редагуванням тексту.

2. До складу Коаліції входять: Центр прав людини ZMINA (<https://zmina.ua/>), ГО «Донбас SOS» (<https://www.donbasssos.org/ua/>), ГО «КримSOS» (<https://krymsos.com/>), БФ «Право на захист» (<https://r2p.org.ua/>), БФ «Схід SOS» (<https://east-sos.org/>), ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"» (<https://www.vplyv.org.ua/>), БФ «Stabilization Support Services» (<https://sss-ua.org/>), Кримська правозахисна група (<https://crimeahrg.org/uk/golovna/>).

3. Комплекс заходів з виконання Мінських угод 2015 р. ОБСЄ. URL: <https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/5/b/140221.pdf> (дата звернення: 30.05.2026).

уздовж лінії розмежування або розділених нею, — не регулювалися Мінськими угодами й були покладені на уряди відповідних країн.

Організації громадянського суспільства (далі — ОГС), які існували до 2014 року і які були створені після 2014-го, були першими, хто зреагував на гостру гуманітарну кризу та на потреби людей у зоні бойових дій.

Діяльність ОГС у відповідь на виклики війни з самого початку підтримували міжнародні організації та донори. Без їхньої фінансової, технічної й експертної допомоги реалізація більшості ініціатив була б неможливою. Цей звіт висвітлює діяльність саме громадянського суспільства, не применшуючи основної ролі держави, яка навіть у перший період російської агресії показала себе достатньо спроможною.

2014 року Україна не мала розвиненої державної інфраструктури для надання допомоги населенню в умовах війни, і саме громадянське суспільство швидко відреагувало на ці виклики. Разом з державними органами і органами місцевого самоврядування ОГС змогли налагодити систему кризового реагування на російську агресію. Тоді не йшлося про Мінські угоди, ключовим було реагування на нагальні потреби на місцях, як-от евакуація та забезпечення базових потреб людей, захист прав і представлення їхніх інтересів перед державою й міжнародною спільнотою. Однак, з погляду сьогодення, саме ця діяльність заклала підвалини для подальшої успішної реалізації гуманітарних аспектів режиму припинення вогню, який передбачався Мінськими угодами.

У цьому звіті уперше встановлено зв'язок, хоч і непрямий, між діяльністю українських ОГС й імплементацією гуманітарних положень Мінських угод щодо припинення вогню в 2014—2022 рр. на основі функціонального аналізування діяльності, яку реалізовували ОГС. Сьогодні цей досвід і реальні результати роботи ОГС протягом 2014—2022 рр., проаналізовані у Звіті, є надзвичайно важливими як для актуалізації самого досвіду, так і з огляду на можливість застосування цього досвіду в майбутньому.

Звіт містить аналіз діяльності ОГС щодо забезпечення гуманітарних аспектів припинення вогню в розрізі десяти функцій.

1. ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ПРИПИНЕННЯ ВОГНЮ ТА ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Документування воєнних злочинів, які також порушували режим припинення вогню

Хоча в 2014—2022 рр. ОГС не документували фактів порушень режиму вогню як такого (цим займалась Спеціальна Моніторингова Місія ОБСЄ), вони активно займалися документуванням воєнних злочинів, деякі з яких одночасно були порушеннями режиму припинення вогню. Наприклад, поряд з документуванням ОБСЄ СММ та правоохоронними органами України, громадська організація Truth Hounds робила незалежні розслідування обстрілу пасажирського автобуса у Волновасі 2015 р.⁴, обстрілів житлових кварталів у Краматорську⁵ і Маріуполі⁶ 2015 р., проаналізувала обстріли цивільних поселень на Сході України в 2016—2017 рр.⁷ Члени Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі» (куди входили БФ «Схід SOS», ГО «Донбас SOS», УГСПЛ, Луганський обласний правозахисний центр «Альтернатива», Харківська правозахисна група, Комітет захисту конституційних прав та свобод громадян) зробили узагальнений звіт «Втрати цивільного населення внаслідок воєнного конфлікту на Сході України (2014—2018 рр.)»⁸.

Починаючи з 2016—2017 рр., оператори гарячих телефонних ліній ОГС фіксували факти загибелі людей, зокрема від обстрілів, які були порушеннями режиму припинення вогню. Деякі ОГС передавали таку інформацію щодо загиблих в Центр документування УГСПЛ. 2018 року на основі цих даних зробили книгу пам'яті загиблих з метою передання її в подальшому до Українського національного центру розбудови миру при МТОТ⁹.

4. Investigation of the deadly incident near Volnovakha on January 13th, 2015. Truth Hounds. 22.08.2017. URL: <https://truth-hounds.org/en/cases/investigation-of-the-deadly-incident-near-volnovakha-on-january-13th-2015/> (дата звернення: 30.05.2026).

5. Rockets hit residential area in Kramatorsk, Ukraine. Truth Hounds. 22.08.2017. URL: <https://truth-hounds.org/en/cases/rockets-hit-residential-area-in-kramatorsk-ukraine/> (дата звернення: 30.05.2026).

6. Investigation of the shelling of Mariupol on January 24th, 2015. Truth Hounds. 22.08.2017. URL: <https://truth-hounds.org/en/cases/investigation-of-the-shelling-of-mariupol-on-january-24th-2015/> (дата звернення: 30.05.2026).

7. Scorching winter 2016-2017. Analysis of shelling of settlements in eastern Ukraine. Truth Hounds. 12.09.2017. URL: <https://truth-hounds.org/en/cases/scorching-winter-2016-2017-analysis-of-shelling-of-settlements-in-eastern-ukraine/> (дата звернення: 30.05.2026).

8. Втрати цивільного населення внаслідок воєнного конфлікту на Сході України (2014-2018 рр.). URL: <https://alterpravo.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/Vtrati-civilnogo-naselennya-vnaslidok-voennogo-konfliktu-na-Shodi-Ukraini-2014-2018-rr-ukr.pdf> (дата звернення: 30.05.2026).

9. Снегірьов В., Мовчан С., Біда О. Мапа пам'яті: ідентифікація всіх загиблих у конфлікті як перший крок до примирення. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2017. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Mapalnet.pdf> (дата звернення: 30.05.2026).

Документування знищення і руйнування житлової інфраструктури

У 2014—2022 рр., поряд з державними органами і процедурами, ГО «Донбас SOS», БФ «Право на захист», БФ «Схід SOS», ГО «КримSOS»¹⁰ документували факти знищення, пошкодження майна та житлових об'єктів через обстріли цивільної інфраструктури на територіях, підконтрольних уряду України. ООН Кластер «Шелтер» пізніше узагальнив цю інформацію в Звіті¹¹.

ОГС зіграли роль сталих архівів наслідків війни. На сьогодні ОГС єдині, хто має найповніші архіви щодо гуманітарних аспектів російської війни в Україні до 2022 року.

Документування порушень прав людини вздовж лінії розмежування

Окремо ОГС займалися документуванням фактів тортур і незаконного позбавлення волі як з російського боку, так і українського. З 2014 року, паралельно з Моніторинговою місією ООН з прав людини, ОГС почали вести моніторинг порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях¹². На основі моніторингу розроблено тінюві Звіти для ООН¹³. Важливим кроком на шляху верховенства права в Україні стало розслідування злочинів щодо громадян України, скоєних українськими військовими підрозділу «Торнадо», та їх засудження¹⁴. Наприклад, УГСПЛ, НГО «Truth Hounds», та Харківська правозахисна група видали звіт «Незаконні затримання та катування, вчинені українською стороною в зоні збройного конфлікту на Сході України»¹⁵. Для ОГС основним джерелом такої інформації були люди, які перетинали КПВВ, і тому правозахисники опитували їх вже на КПВВ і потім допомагали постраждалим надалі отримати матеріальну і психологічну допомогу.

10. Круглий стіл із підтримки гарячих ліній для внутрішньо переміщених та інших осіб, які постраждали від війни: підбиття підсумків імплементації гранту. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/roundtable-on-support-to-the-hotlines-for-internally-displaced-and-other-war-affected-people-summing-up-the-results-of-the-grant-implementation> (дата звернення: 30.05.2026).

11. Case study: Ukraine 2016—2021 / Conflict. Shelter Projects. URL: <https://www.shelterprojects.org/shelterprojects8/ref/A16-ukraine180821.pdf> (дата звернення: 30.05.2026).

12. Публікації. БФ «Схід SOS». URL: <https://east-sos.org/publications/page/4/?direction=694&%3Bpublication-types=analytics> (дата звернення: 30.05.2026).

13. Mid-term report by the coalition of NGOs based on report of the working group on the universal periodic review for Ukraine — A/HRC/37/16. Human Rights Centre ZMINA. June 2020. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2020/12/zmina-alternatereporten_web.pdf (дата звернення: 30.05.2026); Постраждалі від конфлікту: як Україна забезпечує реалізацію їхніх прав. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/publication/postrazhdali-vid-konfliktu-yak-ukrayina-zabezpechuye-realizacziyu-yihnih-prav> (дата звернення: 30.05.2026); Забезпечення реалізації соціально-економічних прав осіб, що постраждали внаслідок конфлікту в Україні. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/publication/zabezpechennya-realizacziyi-soczialno-ekonomichnyh-prav-osib-shho-postrazhdaly-vnaslidok-konfliktu-v-ukrayini> (дата звернення: 30.05.2026).

14. Бійців «Торнадо» затримали за катування і збочене зґвалтування — прокурор. Укрінформ. 17.06.2015. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1855719-biytsiv_tornado_zatrimali_za_katuvannya_i_zbochene_zgvaltuvannya__prokuror_2065069.html (дата звернення: 30.05.2026); У батальйоні «Торнадо» чоловіків катували електрошокерами і гвалтували. Коаліція «Справедливість заради миру на Донбасі». 23.02.2017. URL: https://www.jfp.org.ua/rights/porushennia/violation_categories/nezakonni-mistsia-nesvobody/rights-violations/pryviillia-tornado (дата звернення: 30.05.2026).

15. Unlawful detentions and torture committed by Ukrainian side in the armed conflict in Eastern Ukraine. Ukrainian Helsinki Human Rights Union, Kharkiv Human Rights Protection Group, NGO «Truth Hounds». 2017. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2018/09/Unlawful-detention-by-ukrainians.pdf> (дата звернення: 30.05.2026).

2. МОНІТОРИНГ ТА ОБЛАДНАННЯ КПВВ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЇХ ПЕРЕТИНУ

Першим викликом після підписання Мінських угод було утворення контрольних пунктів в'їзду-виїзду (далі — КПВВ), офіційних переходів між підконтрольними уряду України територіями та тимчасово окупованими районами Донецької і Луганської областей — окремими районами Донецької і Луганської областей (ОРДЛО)¹⁶ — з метою забезпечення контролю пересування людей і транспортних засобів, запобігання незаконному переміщенню зброї, вибухівки, товарів військового призначення, а також забезпечення можливості цивільним мешканцям перетинати лінію розмежування для сімейних, гуманітарних і соціальних потреб. З літа 2015 р. на лінії розмежування почала діяти упорядкована система пропускних пунктів, які координувала Державна прикордонна служба України на Донеччині (Мар'їнка, Майорське, Новотроїцьке, Гнупове) та на Луганщині (Станиця Луганська, Золоте, Щастя тощо). У випадку з тимчасово окупованою територією Автономної Республіки Крим такі КПВВ розміщували на адмінкордоні з Кримом у населених пунктах Чонгар і Каланчак (спочатку — Чаплинка). Українські правозахисні організації з самого початку були присутні на КПВВ і проводили низку заходів.

Виявлення проблем і адвокація змін щодо зняття обмежень під час перетину лінії розмежування

Хоча перші пункти перетину з'явилися ще 2014 року, перший Тимчасовий порядок перетину був ухвалений тільки на початку 2015-го¹⁷. У березні 2015 р. було утворено робочу групу при штабі Антитерористичного центру СБУ, куди входили ОГС, які наголошували на проблемах та необхідності їхнього вирішення ще 2014 року, до формалізації КПВВ та перших публічно опублікованих процедур перетину. Однак ще довгий час зберігалися штучні обмеження щодо перетину лінії розмежування. На діючих КПВВ виникали довгі черги (особливо зі сторони ОРДЛО), і були випадки смертей літніх людей. КПВВ, які Україна пропонувала до відкриття, як-от в Золотому та Щасті, блокували представники ОРДЛО. 2018 року група ОГС оприлюднили відкриту заяву до Президента та Прем'єр-міністра України стосовно необґрунтованого обмеження перетину КПВВ з Кримом¹⁸. У заяві йдеться про проблеми, з якими зіткнулися громадяни України після раптового запровадження урядом нових обмежень на перетин КПВВ з Кримом. Автори наголошували на відсутності завчасного інформування людей, труднощах з отриманням консультацій від державних органів та наводили приклади ситуацій (возз'єднання

16. До 2018 року ці території називали «районами, на території яких органи державної влади України тимчасово не здійснюють своїх повноважень». Тимчасово окупованими територіями вони були визнані 2018 року. З 2014-го ці території також називали «окремими районами Донецької і Луганської областей» — ОРДЛО.

17. Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів вздовж лінії зіткнення у межах Донецької та Луганської областей: наказ Служби безпеки України від 22.01.2015 № 270г. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0027950-15#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

18. Відкрита заява громадських організацій щодо необґрунтованого обмеження перетину КПВВ з Кримом. Кримська правозахисна група. 10.08.2020. URL: <https://crimeahrg.org/uk/vidkrita-zayava-gromadskih-organizacij-shhodo-neobgruntovanogo-obmezheniya-peretinu-kpvv/> (дата звернення: 30.05.2026). Підписали заяву Кримська правозахисна група, Центр прав людини ZMINA, ГО «Донбас SOS», БФ «Схід SOS», ГО «Крим SOS», ГО «Регіональний центр прав людини, ЦГП «Альменда», БФ «Stabilization Support Services», ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"», Правозахисний центр «Дія», Громадська організація «Десяте квітня», Українська Гельсінська спілка з прав людини, Харківський інститут соціальних досліджень, Дім прав людини «Крим».

родини, лікування, повернення на постійне місце проживання), коли нові правила ускладнили або унеможливили перетин лінії розмежування. Заява також містила заклик до уряду переглянути й чітко визначити гуманітарні підстави для перетину.

ОГС виявляли труднощі з перевезенням через КПВВ речей, товарів, тварин, автотранспорту, тіл і праху померлих. Переліки об'єктів, дозволених до перевезення через КПВВ, які використовувала українська прикордонна служба в 2014—2015 рр., були застарілими. Наприклад, у переліку не було комп'ютерів, а були друкарські машинки. Тому ОГС збирали інформацію щодо таких проблем і робили адвокацію стосовно змін Тимчасового порядку перетину та інших актів, щоб полегшити мобільність людей під час перетину КПВВ.

Адвокація покращення роботи системи перепусток для перетину лінії розмежування

Окремо населенню надавалися консультації щодо системи перепусток і допомоги з їх оформлення як в паперовому, так і в електронному вигляді. Правозахисники зробили внесок у те, щоб, урешті-решт, з 2019 року перепустки видавала СБУ безстроково, і людям не треба було їх переоформлювати. Організації, які займалися правами людини в окупованому Криму, активно допомагали оформлювати перепустки для журналістів.

Моніторинг прав людини під час перетину лінії розмежування

ОГС також проводили, зазвичай за своєї ініціативи, моніторинг і фіксацію порушень державними органами України (прикордонною службою та ін.) прав людини під час перетину КПВВ. Наприклад, в одному з моніторингових звітів БФ «Схід SOS» зазначено, що представники Спільного Центру з контролю та координації у вихідні були фізично відсутні на КПВВ «Станиця Луганська»¹⁹. За результатами такого моніторингу проводилось інформування державних органів та міжнародних структур. Наприклад, було ініційовано виїзні засідання Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації і реінтеграції тимчасово окупованих територій Донецької, Луганської областей, АРК і міста Севастополя спільно з громадськими організаціями в рамках парламентського контролю, інколи за участю Офісу Омбудсмена²⁰. У Києві ОГС брали участь у засіданнях Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин²¹.

19. Моніторинг КПВВ «Станиця Луганська»: які порушення виявили? БФ «Схід SOS». 06.07.2021. URL: <https://east-sos.org/publications/monitoring-kpvv-stanyczya-luganska-yaki-porushennya-vyavyly/> (дата звернення: 30.05.2026).

20. Нардепи проводять виїзне засідання комітету на кордоні з Кримом. Кореспондент.net. 12.02.2020. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4192974-nardepy-provodiya-vyizne-zasidannia-komitetu-na-kordoni-z-krymom> (дата звернення: 30.05.2026).

21. Комітетські слухання на тему: «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на території, не контрольованій українською владою в зоні проведення антитерористичної операції». Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин. 18.02.2015. URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/documents/sluhannya/73735.html> (дата звернення: 30.05.2026). Пізніше — Комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин.

ОГС не тільки конструктивно критикували роботу державних органів, зокрема Державної прикордонної служби, але й активно допомагали їм покращити роботу. Так, завдяки тому, що ОГС були містками зв'язку з міжнародними організаціями і донорами, їм вдалось провести адвокацію змін технічних систем для пропуску громадян і знайти гроші, щоб змінити застарілі системи на нові.

Моніторинг потреб людей під час перетину КПВВ

ОГС завдяки фізичній присутності своїх співробітників на КПВВ змогли швидше за державу реагувати на ті потреби людей, які вони фіксували в моніторингових Звітах, і на основі цих даних реально допомагати людям.

Громадський сектор був єдиним, хто мав візію, що КПВВ — це не тільки точка перетину лінії розмежування, а й точка гуманітарного доступу.

Адвокація покращення побутових умов і сервісів під час перетину лінії розмежування

ОГС проводили моніторинг умов для перебування і перетину КПВВ, проводили опитування, збирали інформацію щодо потреб людей, складнощів і проблем у процесі перетину. Наприклад, з 2016-го і до самого широкомасштабного вторгнення Благодійний фонд «Право на захист» щомісяця видавав Моніторингові звіти «Перетин лінії зіткнення через КПВВ» за підтримки UNHCR²². Так, звіт «Опитування громадян про умови перетину КПВВ та МПП (міжнародних пунктів пропуску) за січень 2022 року»²³ містив аналіз умов перетину, змін, які полегшили процес перетину пунктів пропуску, а саме відновлення роботи сайту СБУ та скасування вимоги щодо застосунку «Вдома». Також у звіті зазначені труднощі, з якими стикалися громадяни під час перетину, та плани щодо поширення інформації для вирішення цих проблем.

З 2014 року різні ОГС працювали над тим, щоб пункти перетину були пристосованими для людей будь-якого віку і з будь-якими потребами. Наприклад, 15 листопада 2018 р. ОГС публічно звернулись до уряду України з вимогою і рекомендаціями провести благоустрій КПВВ на адмінкордоні з Кримом, забезпечити адміністративні послуги і транспортне сполучення для громадян, які перетинали КПВВ (людям доводилось пішки долати відстань більше кілометра)²⁴.

22. Тимчасовий порядок перетину лінії розмежування у межах Донецької та Луганської областей. БФ «Право на захист». 29.01.2016. URL: <https://archive.r2p.org.ua/tymchasoviy-poryadok-peretynu-liniyi-rozmezhuвання-u-mezhah-donetskoyi-ta-luganskoyi-oblastej/> (дата звернення: 30.05.2026); Моніторинговий звіт «Перетин лінії зіткнення через КПВВ» грудень 2017 — січень 2018. БФ «Право на захист». 26.02.2018. URL: <https://archive.r2p.org.ua/monitoryngovyj-zvit-peretyn-liniyi-zitknennya-cherez-kpvv-gruden-2017-sichen-2018-2/> (дата звернення: 30.05.2026) та ін.

23. Звіт: «Опитування громадян про умови перетину КПВВ та МПП». Січень 2022. БФ «Право на захист». 15.02.2022. URL: <https://r2p.org.ua/page/zvit-kpvv-mpp-sichen-2022> (дата звернення: 30.05.2026).

24. Правозахисники вимагають від уряду України провести благоустрій КПВВ на адмінкордоні з Кримом — Кримська правозахисна група. Кримська правозахисна група. 15.11.2018. URL: <https://crimeahrg.org/uk/pravozahisniki-vimagayut-vid-uryadu-ukrayini-provesti-blagoustriy-kpvv-na-adminkordoni-z-krimom/> (дата звернення: 30.05.2026). Звернення підписали керівники трьох організацій: Кримської правозахисної групи, Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ) та ГО «КримSOS».

ОГС були містком між державними органами, органами місцевого самоврядування, міжнародними організаціями, донорами та місцевим бізнесом. Наприклад, ОГС домовлялися, щоб держава давала місце для організації житла біля лінії розмежування, а міжнародні організації власним коштом обладнували помешкання; вели перемовини щодо того, у кого ці приміщення на балансі, хто забезпечує безпеку; допомагали з облаштуванням місць ночівлі (ліжка, вода, чай тощо), а розміщення організовувала місцева влада разом з ДСНС. ОГС вели перемовини з місцевим бізнесом, щоб ті забезпечували на КПВВ торгівлю продуктами і товарами першої необхідності, навіть уночі. Завдяки адвокації ОГС для КПВВ на адмінмежі з Кримом був запроваджений сервіс мобільного пункту отримання закордонного паспорта громадянина України. У тісній співпраці з органами Державної прикордонної служби ОГС проводили роботу щодо виявлення осіб, які встигли пройти вхідний пункт, але не встигли вийти і опинилися в буферній зоні до закінчення роботи пункту, допомагали їм з розміщенням на ночівлю.

Надання консультацій людям, які перетинали лінію розмежування

Мобільні бригади працівників правозахисних організацій, які безпосередньо знаходилися на КПВВ (з боку територій, що знаходилися під контролем України), прямо на місці надавали людям інформаційні та правові консультації щодо документів, соціальних виплат, пільг, правил перетину, а також психологічну підтримку, особливо літнім, жінкам з дітьми, людям у стресі. На КПВВ були облаштовані інформаційні стенди та консультаційні намети.

Підтримка перетину лінії розмежування в період пандемії ковід 2020—2021 рр.

Період пандемії ковід (2020—2021) був важким, і мобільність через КПВВ майже зупинилася. ОГС намагалися відновити можливість перетину КПВВ для людей. Коли за рішенням так званих ЛНР і ДНР (фактично Росії) КПВВ були закриті, ОГС адвокатували можливість перетину для людей з окупованих територій через інші, міжнародні, пункти пропуску та скасування штрафів за перетин цих пунктів для українських громадян, які робили це без належних документів. Більшість таких адміністративних справ розподілялася за підсудністю до Біловодського та Сватівського судів Луганської області. Через велику кількість багатьох справ закривали, коли спливав тримісячний строк притягнення до відповідальності. ОГС представляли інтереси людей у цих справах і займалися оскарженням рішень щодо штрафів. Коаліція розробила й опублікувала документ «Позиція Коаліції щодо зняття карантинних обмежень на перетин КПВВ на межі тимчасово окупованих територій»²⁵ та представила рекомендації від експертів громадських організацій.

ОГС розробляли інформаційні матеріали, які допомагали під час перетину КПВВ. Зокрема, організація Коаліції разом із Представництвом Президента України в Автономній Республіці Крим та Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України розробили пам'ятку «Адміністративна відповідальність за виїзд / в'їзд з / на тимчасово

25. Позиція Коаліції щодо зняття карантинних обмежень на перетин КПВВ на межі тимчасово окупованих територій. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/publication/pozycziya-koalicziyi-shhodo-znyattya-karantynnyh-obmezhen-na-peretyn-kpvv-na-mezhi-tymchasovo-okupovanyh-terytorij/> (дата звернення: 30.05.2026).

окуповані території України через територію РФ та звільнення від неї»²⁶. У цьому інформаційному документі роз'яснено процедуру складання протоколів та постанов про адміністративні правопорушення, а також надано рекомендації щодо дій у таких ситуаціях. Окрему частину пам'ятки присвячено звільненню від адміністративної відповідальності та переліку гуманітарних підстав, які дозволяють перетин кордону в обхід закритих контрольних пунктів в'їзду-виїзду.

26. Пам'ятка «Адміністративна відповідальність за виїзд/вїзд з/на тимчасово окуповані території України через територію РФ та звільнення від неї». Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/publication/pamyatka-administratyvna-vidpovidalnist-za-vyyizd-vyizd-z-na-tymchasovo-okupovani-terytoriy/> (дата звернення: 30.05.2026).

3. ДОПОМОГА І ЗАХИСТ ПРАВ ВПО

ОГС першими почали системно працювати з людьми від їх першого перетину КПВВ на територію, підконтрольну уряду України, до подальшої допомоги та інтеграції в громади, що їх приймали.

Інформування людей, які перетинали лінію розмежування і ставали ВПО

У 2014—2015 рр. ще не було евакуацій цивільного населення, але була нагальна потреба в достовірній інформації для людей, які хотіли виїхати з окупованих територій на підконтрольні уряду України. ОГС надавали таку інформацію — куди звертатися по допомогу як на КПВВ, так і через телефонні гарячі лінії, як і куди виїхати, інформацію щодо наявності місць тимчасового проживання для ВПО тощо. У 2014 і 2015 рр., наприклад, в Ясинуватій ОГС спільно з ОВА робили карти виїзду для людей.

ОГС мали свої виїзні команди на КПВВ та гарячі лінії, які надавали юридичну допомогу з питань відновлення документів, отримання компенсацій, реєстрації актів цивільного стану, оформлення й переоформлення пенсій, пенсій шахтарям тощо. Система безоплатної правничої допомоги почала надавати юридичні консультації тільки з 2016 року, і в 2014—2015 рр. всю юридичну допомогу надавали за рахунок ОГС.

Допомога ВПО щодо взяття їх на облік

Окремим викликом була робота щодо взяття на облік ВПО та забезпечення прав людини під час отримання й продовження дії довідки ВПО на території, підконтрольній уряду України. Траплялися випадки, коли державні органи відмовляли людям в отриманні або продовженні дії довідки ВПО, тоді ОГС допомагали як окремим людям, так і лобювали зміни до законодавства стосовно цих питань. До 2016 року довідку ВПО треба було продовжувати кожні шість місяців, що було складно і необґрунтовано. Силами ОГС був змінений Закон України, а потім і постанова КМУ щодо обліку ВПО²⁷. Була скасована необхідність проставлення штампу Державної міграційної служби на довідці; довідка стала безстроковою. Також ОГС адвокатували надання державних послуг без довідки ВПО (банківські та медичні послуги, навчання в школі, пенсії).

27. Про облік внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

Підтримка ВПО щодо отримання державної допомоги на проживання

Боротьба правозахисних організацій за житлові права ВПО в 2014—2021 рр. була зосереджена на переході від «тимчасового розселення» до довгострокових державних стратегій і пільгового кредитування. Протягом 2014—2021 рр. провідні правозахисні організації, зокрема БФ «Право на захист», ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"», ГО «Мій дім юа» та ГО «Донбас SOS», здійснювали моніторинг місць компактного проживання ВПО, надавали допомогу ВПО через гарячі лінії і в судах, адвокатували необхідність бюджетного фінансування житлових програм. Завдяки цій діяльності держава запустила Програму «Доступне житло» (70/30) та пільгове кредитування. За активної участі ГО та міжнародних партнерів 2021 року було запущено програму пільгових іпотечних кредитів для ВПО за кошти німецького уряду (грант на 25,5 млн євро). Це стало результатом тривалих переговорів правозахисників та Мінреінтеграції з міжнародними донорами. Окрім того, правозахисники активно доклалися до роботи стосовно ухвалення низки постанов КМУ щодо цього питання: постанова № 582, яка визначила порядок формування фондів житла для тимчасового проживання ВПО²⁸, постанова № 505 щодо щомісячної адресної допомоги для ВПО на проживання²⁹, постанова № 767 щодо механізму грошової компенсації від держави за житло, зруйноване внаслідок збройної агресії³⁰.

Громадські організації фактично «витягували ВПО зі сліпої зони», робили їх видимим для місцевих громад, для держави і суспільства загалом.

Захист персональних даних ВПО

У 2017—2018 рр. правозахисники «Громадського холдингу "ГРУПА ВПЛИВУ"» провели адвокаційну кампанію та направили подання до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Унаслідок, була виграна справа в Конституційному Суді України щодо незаконної передачі персональних даних ВПО і проведення їх верифікації приватною компанією. За Рішенням Конституційного Суду було змінено низку нормативних актів щодо заборони таких дій. Це допомогло захистити права багатьох переселенців, які зазнали втручання у приватне життя з боку приватної колекторської фірми³¹.

28. Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 № 582. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

29. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

30. Питання виплати грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2020 № 767. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

31. Promoting Electoral Participation of Internally Displaced Persons. ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"». 10.12.2018. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/2831> (дата звернення: 30.05.2026); Нашу адвокаційну кампанію #КоженГолосВпливає визнали «Адвокаційною кампанією року». ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"». 13.12.2021. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/5989> (дата звернення: 30.05.2026).

Захист виборчих прав ВПО

Протягом 2014—2019 рр. українські правозахисні організації, як-от ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"», Громадянська мережа ОПОРА, Центр прав людини ZMINA, УГСПЛ та БФ «Право на захист», здійснили системну адвокаційну кампанію за відновлення виборчих прав ВПО³². Після початку війни 2014 року ВПО могли голосувати лише на президентських і парламентських виборах (за партійними списками), але були повністю позбавлені права голосу на місцевих виборах та в мажоритарних округах. Держава аргументувала це тим, що ВПО не належать до територіальних громад за місцем фактичного проживання. ОГС проводили масові вуличні акції «Маю право голосу» перед будівлею Верховної Ради України, організовували заходи в Києві і місцевих громадах, де мешкали ВПО, забезпечували юридичний супровід стратегічної справи в ЄСПЛ³³. У результаті, справа «Селігененко та інші проти України» була виграна переселенцями, Україна мала заплатити їм компенсацію. 2019 року Верховна Рада України ухвалила новий Виборчий Кодекс³⁴. Завдяки цій діяльності ВПО отримали можливість змінювати виборчу адресу за декларативним принципом і вперше масово проголосувати на місцевих виборах 2020 року.

Підвищення спроможності й активізму ВПО

Окрему роботу проведено щодо підвищення спроможності й активізму самих ВПО³⁵, а також створення та підтримки діяльності Рад ВПО — консультативно-дорадчих органів на рівні місцевих громад. Зокрема, перші п'ять Рад ВПО були створені за підтримки БФ «Stabilization Support Services»³⁶, який також зробив внесок у розробку законодавства про Ради ВПО³⁷, проводить регулярний меппінг Рад ВПО і допомагає координувати їхню діяльність через Платформу Рад ВПО³⁸.

32. Нашу адвокаційну кампанію #КоженГолосВпливає визнали «Адвокаційною кампанією року». ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"». 13.12.2021. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/5989> (дата звернення: 30.05.2026).

33. Від переселення до боротьби за право голосу мільйонів українців. ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"». 28.04.2020. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/4775> (дата звернення: 30.05.2026).

34. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 № 396-IX. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

35. Лідери змін у громадах. ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"». URL: <https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/Лідери-змін-у-громадах-ukr-2021-1.pdf> (дата звернення: 30.05.2026).

36. About IDP Councils. Charitable Foundation «Stabilization Support Services». URL: <https://sss-ua.org/en/idp-councils/?cn-reloaded=1> (дата звернення: 30.05.2026); Рада з питань внутрішньо переміщених осіб. БФ «Stabilization Support Services». URL: <https://sss-ua.org/projects/rada-z-pytan-vnutrishno-peremishchenykh-osib/> (дата звернення: 30.05.2026).

37. Про затвердження Примірного положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.2023 № 812. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

38. IDP Councils Portal. Charitable Foundation «Stabilization Support Services». URL: <https://radyvpo.org.ua/en/> (дата звернення: 30.05.2026).

Перехід від точкових рішень до комплексної політики щодо ВПО

ОГС стали лідерами підходу до вирішення проблем ВПО комплексним шляхом — від кризового реагування до цілісної державної політики. Вони адвокатували створення стратегій інтеграції ВПО, і держава ухвалила дві таких стратегії: Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року³⁹ і до 2024 року⁴⁰. Розробляли пропозиції та лобіювали ухвалення профільного закону про ВПО⁴¹, зміни до Цивільно-процесуального кодексу щодо реєстрів актів цивільного стану, а також Виборчий Кодекс тощо.

39. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2018 № 944-р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/944-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

40. Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2021 № 1364-р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2021-%D1%80#n15> (дата звернення: 30.05.2026).

41. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

4. ОБМІН ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ, ПОВЕРНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ЗАРУЧНИКІВ, РОЗШУК ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ

ОГС першими відгукнулись на біль українців, рідні яких опинились за ґратами в Росії та на тимчасово окупованих територіях після 2014 року⁴². Особливо в перші роки війни (2014—2016) для розв'язання цих проблем люди звертались як до державних органів, так і до громадських організацій. 2016 року з'явилося перше об'єднання людей, які самоорганізувалися для захисту своїх прав і прав своїх близьких, — Об'єднання родичів політв'язнів Кремля, яке працювало в тісній співпраці з наявними правозахисними організаціями⁴³.

Створення списків та допомога з ідентифікацією людей

ОГС своїми силами створювали списки полонених і зниклих безвісти й проводили роботу з пошуку людей і верифікації списків. Так, Кримська правозахисна група створювала списки політв'язнів в окупованому Криму й оновлювала їх щомісяця⁴⁴. ГО «Донбас SOS» і БФ «Схід SOS» створили базу даних цивільних заручників і членів їхніх родин, ці організації звертались до звільнених цивільних заручників щодо співпраці у справі ідентифікації тих, хто ще залишився в неволі⁴⁵.

Міжнародна адвокація проблем повернення військових полонених та цивільних заручників

У 2014—2016 рр. уряд України не займався міжнародною адвокацією цих проблем. Саме завдяки ОГС з 2016 року імена українських громадян, журналістів і громадських діячів, яких незаконно утримували в РФ, почали з'являтися в Резолюціях ООН (Олег Сенцов, Володимир Балух, Сервер Мустафаєв, Ірина Данілович та ін.)⁴⁶. Напрацювання позиції для конкретних Резолюцій ООН робили саме ОГС. Центром громадянських свобод була ініційована кампанія «#LetMyPeopleGo» щодо повернення цивільних осіб, яких незаконно утримували в Росії⁴⁷. На міжнародному рівні важливим є внесок ОГС в розробку правових позицій і документів

42. Удовенко А. Хронологія обмінів полоненими: 2014—2020 рр. Коаліція «Справедливість заради миру на Донбасі». URL: https://www.jfp.org.ua/blog/blog/blog_articles/58 (дата звернення: 30.05.2026).

43. Ми Боремося За Свободу Політв'язнів Кремля. ГО «Об'єднання родичів політв'язнів Кремля». URL: <https://www.relativespp.org/> (дата звернення: 30.05.2026).

44. Ukrainian prisoners: Crimean Muslims cases. Crimean Human Rights Group. URL: https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2020/06/prevcrimea_prisoners-_a4_eng_2020_06.pdf (дата звернення: 30.05.2026).

45. To released hostages. ГО «Донбас SOS». 15.10.2014. URL: https://www.donbasssos.org/20141015en_hostages/ (дата звернення: 30.05.2026).

46. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine: UN General Assembly Resolution of 22.12.2018 no. 73/263. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/73/263> (дата звернення: 30.05.2026); Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine: UN General Assembly Resolution of 16.12.2020 no. 75/192. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/75/192> (дата звернення: 30.05.2026).

47. Звернення рідних в'язнів Кремля та Євромайдану SOS, який веде кампанію LetMyPeopleGo для їх звільнення. Центр громадянських свобод. 13.07.2017. URL: <https://ccf.org.ua/claims/zvernennya-ridnyh-v-yazniv-kremlya-ta-evromajdanu-sos-yakyj-vede-kampaniyu-letmypeoplego-dlya-jih-zvilnennya/> (дата звернення: 30.05.2026).

від імені України до Європейського суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду, в органи ООН⁴⁸.

Документування незаконних утримань

З 2014 року ОГС займалися системним документуванням незаконних утримань громадян України, катувань і місць несвободи на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей і АР Крим, збирали свідчення людей, які проходили через місця несвободи, публікували Звіти, зокрема щодо досвіду жінок-заручниць і гендерно зумовленого насильства — Медійна ініціатива за права людини⁴⁹, КримSOS⁵⁰, організації БФ «Схід SOS», Центр громадянських свобод, УГСПЛ в рамках Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі»⁵¹, Східноукраїнський центр громадських ініціатив⁵², Кримська правозахисна група⁵³.

Допомога і супровід після полону

Окрім розшуку зниклих громадян України і документування незаконних утримань, ОГС супроводжували людей, що повернулись з полону, як військових, так і цивільних, надаючи їм психологічну допомогу, допомогу в реабілітації та адаптації до життя після повернення. За сприяння ОГС перший законопроект щодо зниклих безвісти був зареєстрований у Верховній Раді України 2016 року. ОГС активно долучалися і до написання тексту, і до

48. Mid-term report by the coalition of NGOs based on report of the working group on the universal periodic review for Ukraine — A/HRC/37/16. Human Rights Centre ZMINA. June 2020. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2020/12/zmina-alternatereporten_web.pdf (дата звернення: 30.05.2026); Постраждалі від конфлікту: як Україна забезпечує реалізацію їхніх прав. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/publication/postrazhdali-vid-konfliktu-yak-ukrayina-zabezpechuye-realizaciyu-yihnih-prav/> (дата звернення: 30.05.2026); Забезпечення реалізації соціально-економічних прав осіб, що постраждали внаслідок конфлікту в Україні. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/publication/zabezpechennya-realizaciyi-soczialno-ekonomichnyh-prav-osib-shho-postrazhdaly-vnaslidok-konfliktu-v-ukrayini/> (дата звернення: 30.05.2026).

49. Катриченко Т. Жіноче обличчя заручників Донбасу. Медійна ініціатива за права людини. 2021. URL: https://mipl.org.ua/wp-content/uploads/2025/10/womendonbas_ua.pdf (дата звернення: 30.05.2026).

50. Detention conditions of Crimean political prisoners: Overview of cases. ГО «КримSOS». URL: <https://krymsos.com/wp-content/uploads/2021/11/detention-conditions-of-crimean-political-prisoners.-overview-of-cases.pdf> (дата звернення: 30.05.2026).

51. Bielousov I.L., Korynevych A.O., Martynenko O.A., Matviychuk O.V., Pavlichenko O.M., Romensky Y.V., Shvets S.P. Surviving Hell: Testimonies of Victims on Places of Illegal Detention in Donbas. 2015. Kyiv: «TsP Komprint» Ltd. URL: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/267941/Matviichuk_Report_Koalition_Surviving%20hell.pdf (дата звернення: 30.05.2026).

52. Альохін А., Кириченко С., Кориневич А. та ін. / за заг. ред. Щербаченка В., Янової Г. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України. ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». 2017. URL: https://www.jfp.org.ua/system/reports/files/110/uk/gon_151117.compressed.pdf (дата звернення: 30.05.2026).

53. Кримська правозахисна група. Кримська правозахисна група. URL: <https://crimeahrg.org/uk/golovna/> (дата звернення: 30.05.2026). Від 2015 року КПГ робить щомісячні Моніторингові огляди ситуації з правами людини в Криму.

адвокації змін державної політики в цій сфері⁵⁴. Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» нарешті був ухвалений 2022 року, але потребував змін і надалі⁵⁵.

Саме через громадянське суспільство була сформована позиція держави щодо полонених, зокрема створення профільного законодавства і державної інфраструктури для роботи з повернення громадян України та їхніх родин і підтримки їх після повернення, а також формування позиції України на міжнародному рівні.

54. Ukraine is in no hurry to implement UN recommendations on protection of victims of conflict — human rights activists. Human Rights Centre ZMINA. 14.12.2020. URL <https://zmina.ua/en/event-en/ukraine-is-in-no-hurry-to-implement-un-recommendations-on-protection-of-victims-of-conflict-human-rights-activists/> (дата звернення: 30.05.2026).

55. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

5. РОБОТА З ГРОМАДАМИ І ЛЮДЬМИ ВЗДОВЖ ЛІНІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ НА ТЕРИТОРІЯХ, ПІДКОНТРОЛЬНИХ УКРАЇНИ

2014 року й дотепер українське законодавство не визначало такого поняття як «сіра зона» (буферна зона тощо). Спроби правозахисників створити правову базу для цих найуразливіших територій, підконтрольних уряду України, до 2022-го не дали результату. Замість цього державні органи керувались декількома нормативними актами — «Перелік населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція»⁵⁶, який надавав пільги місцевим громадам в питаннях податків тощо, «Перелік населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження», «Перелік населених пунктів, що розташовані на лінії розмежування»⁵⁷. Ці переліки не співпадали між собою, деякі населення пункти були внесені лише в один перелік. Ба більше, на якомусь етапі переліки мали бути оновлені Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, але оновлення не було або воно робилося невчасно. Це призвело до проблем в громадах, які місцевій владі разом з ОГС приходилось вирішувати в ручному режимі.

Моніторинг потреб і забезпечення прифронтових громад послугами

Для ідентифікації і подальшого вирішення проблем громад ОГС започаткували роботу мобільних груп, які виїжджали на місця і проводили оцінювання та моніторинг потреб населення (включно з вразливими категоріями ВПО, жінками, дітьми, особами похилого віку, хворими і маломобільними тощо). Такі групи мали БО «Право на захист», ГО «Донбас SOS», БФ «Схід SOS» також проводила моніторинг інфраструктури, розвитку бізнесу, свободи пересування, надання державних послуг, постачання електроенергії, води, продуктів харчування, товарів, ліків, забезпечення медичними, освітніми та банківськими (встановлення банкоматів) послугами тощо. На основі результатів моніторингу проблем в громадах ОГС доклали зусиль стосовно включення конкретних населених пунктів до державного переліку і забезпечення до них гуманітарного доступу для інших міжнародних і українських організацій, які привозили гуманітарну допомогу. Так, завдяки адвокації ОГС було налагоджено автобусне сполучення між селами Новотроїцьке (де знаходився КПВВ) та Оленівка в Донецькій області.

Окрім забезпечення послугами громад уздовж лінії розмежування, ОГС допомагали в роботі державних органів у більших громадах, де через потік ВПО і людей, які приїжджали з окупованих територій, був відчутний подвійний або потрійний тиск на всю інфраструктуру — суди, органи ДРАЦС, ЦНАПи, органи пенсійного фонду, соціального захисту населення, підрозділи ДМС, банківські установи і банкомати. У Бахмуті, наприклад, утричі збільшилося навантаження

56. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2015 № 1275-р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

57. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії розмежування: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 № 1085-р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

на управління пенсійного фонду після 2014 року. ОГС допомагали із закупівлею комп'ютерного обладнання, оцифрували реєстри пенсійного фонду (три бази даних), зв'язували місцеву владу з міжнародними організаціями і донорами. Завдяки роботі ОГС з'явився проєкт ПРООН та ЄС, який започаткував мобільні ЦНАПи в місцевих громадах, розташованих поблизу лінії розмежування⁵⁸. ОГС (наприклад, БФ «Право на захист») проводили локальну адвокацію щодо типових житлових програм.

Підвищення спроможності прифронтових громад

Окрему увагу ОГС приділяли підвищенню спроможності органів місцевого самоуправління громад, розташованих поблизу лінії розмежування, і підвищенню їхньої відповідальності за життя в громаді. ОГС працювали з місцевою владою, зокрема через групи місцевих активістів, створюючи свої мережі на місцях. Наприклад, 2019 року вони допомогли таким громадам дізнатися і скористатися державними програмами субвенцій з державного бюджету (програми 50/50 та 70/30) та здійснювали консультативний супровід таких громад.

ОГС забезпечували тренінговий компонент з розвитку спроможності ОМС щодо питань бюджетування, землеустрою, соціальних паспортів громад, створення спільних пілотних проєктів в громадах, розвитку людського капіталу та залучення міжнародних донорів і фандрейзингу. Окремо проводили роботу з інтеграції ВПО в громади поблизу лінії розмежування. Зокрема, БФ «Право на захист» організовував інтеграційні та інформаційні заходи для ВПО, біженців та осіб без громадянства⁵⁹, БФ «Stabilization Support Services» упроваджував мережу Радників з питань ВПО в областях; вони аналізували політики, розробляли пропозиції щодо законодавчих змін та надавали консультації держслужбовцям⁶⁰.

Діалог і превенція локальних конфліктів

З 2019 року в громадах Луганської, Донецької і Запорізької областей уздовж лінії розмежування проводилася робота щодо превенції локальних конфліктів. У рамках проєкту ПРООН була налагоджена система раннього сповіщення і відповіді на конфлікти в громадах (ГІСМАОВК)⁶¹. Група аналітиків і фахівців з медіації та діалогу під керівництвом ГО «Центр права та посередництва» ідентифікувала конфлікти і конфліктні ситуації в громадах, збирала і систематизувала інформацію про них, організовувала роботу з вирішення конфліктів і ситуацій завдяки діалогу та іншим інструментам мирного вирішення спорів у громадах.

58. Мобільні центри — спеціально обладнані автомобілі — надаватимуть публічні послуги для найуразливіших верств населення громад Донеччини та Луганщини. ПРООН. Листопад 2020. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/yes-ta-oon-peredaly-mobilni-tsnapy-dlya-hromad-na-skhodi-ukrayiny> (дата звернення: 30.05.2026).

59. Дайджест CCCM БФ «Право на захист» (червень 2025). БФ «Право на захист». 14.07.2025. URL: <https://r2p.org.ua/page/daidzhest-sssm-bf-pravo-na-zakhyst-cherven-2025> (дата звернення: 30.05.2026).

60. About IDP Councils. Charitable Foundation «Stabilization Support Services». URL: <https://sss-ua.org/en/idp-councils/> (дата звернення: 30.05.2026).

61. ГІСМАОВК. Ініціатива «Геоінформаційна система моніторингу, аналізу, оцінки та вирішення конфліктів». URL: <https://dialog-ua.org/> (дата звернення: 30.05.2026).

Інформування населення під час епідемії ковід

З 2019 ОГС проводили інформування населення в громадах уздовж лінії розмежування щодо ризиків ковіду і труднощів обмеження доступу до КПВВ. Правозахисні організації, наприклад, зробили адвокацію необхідності закупівлі вакцини від ковіду для ВПО, про яких держава спочатку «забула»; адвокатували зміни законодавства щодо спрощеного порядку перетину державного кордону для громадян України з окупованих територій під час карантинних обмежень⁶².

Підготовка прифронтових громад до реагування на широкомасштабне вторгнення 2022 р.

2021 року, перед повномасштабним вторгненням, ОГС проводили в громадах уздовж лінії розмежування обговорення сценаріїв реагування на потенційне вторгнення та планів евакуації в разі просування лінії фронту.

Коли ми напрацьовували ці плани, на нас дивились як на божевільних. Хоча потім громади не скористалися цими планами, але принаймні запам'ятали якісь кроки і розуміли, хто відповідає за евакуацію.

62. Позиція Коаліції щодо зняття карантинних обмежень на перетин КПВВ на межі тимчасово окупованих територій. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/publication/pozycziya-koalicziyi-shhodo-znyattya-karantynnyh-obmezhen-na-peretyn-kpvv-na-mezhi-tymchasovo-okupovanyh-terytorij/> (дата звернення: 30.05.2026); Правозахисники закликають уряд відреагувати на критичну гуманітарну ситуацію на окупованих територіях. Програма «Радник». 29.10.2020. URL: <https://web.archive.org/web/20251023211326/https://radnyk.org/noviny/pravozahysnyky-zaklykayut-uryad-vidreaguvaty-na-krytychnu-gumanitarnu-sytuaciyu-na-okupovanyh-terytoriyah/> (дата звернення: 30.05.2026)

6. РОБОТА З ГРОМАДАМИ І ЛЮДЬМИ НА ТОТ УКРАЇНИ

Попри те, що доступ на тимчасово окуповані території України з 2014 року був майже закритий для українського громадянського суспільства, громадяни України, які залишилися на цих територіях, були завжди в центрі уваги членів Коаліції.

ОГС — члени Коаліції — з 2014 року послідовно і системно впроваджували наратив про те, що люди на тимчасово окупованих територіях залишаються громадянами України і потребують турботи держави, розуміння, що вони не вороги України і що Україна про них не забула. ОГС адвокатували позицію, що мають бути горизонтальні зв'язки між людьми з підконтрольних уряду України та окупованих територій.

Запровадження механізму спрощеного вступу до ЗВО України

У 2016—2021 рр. ОГС працювали задля запровадження механізму спрощеного вступу для дітей з ТОТ через спеціально створені для цього освітні центри «Крим-Україна» та «Донбас-Україна» та їх фінансування за рахунок державного бюджету⁶³. Абітурієнти з цих територій мали змогу вступати до закладів вищої освіти без екзаменів ЗНО, за освітньою декларацією та внутрішніми іспитами. БФ «Схід SOS»⁶⁴, Центр прав людини ZMINA⁶⁵, ГО «Донбас SOS»⁶⁶, ГО «Крим SOS»⁶⁷, ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"»⁶⁸ та інші проводили регулярно моніторинг роботи цих освітніх центрів і проблем щодо вступу, інформували населення на ТОТ про процедуру вступу, надавали уряду України рекомендації щодо покращення процедури, зокрема фінансування центрів і супроводу вступників з ТОТ. 2020 року вони домоглися поширення вступної квоти-2 на рівні закону на всі ТОТ, включно з Кримом і ОРДЛО.

63. Правозахисники закликають владу врахувати в бюджеті фінансування освіти молоді з окупованих територій. Центр прав людини ZMINA. 09.11.2020. URL: <https://zmina.ua/statements/pravozahysnyky-zaklykayut-vladu-profinansuvaty-pidgotovchi-kursy-dlya-abiturientiv-z-okupovanyh-terytorij/> (дата звернення: 30.05.2026).

64. Результати моніторингу освітніх центрів «Донбас-Україна» та «Крим-Україна». БФ «Схід SOS». 19.07.2024. URL: <https://east-sos.org/publications/rezultaty-monitoryngu-osvitnih-czentriv-donbas-ukrayina-ta-krym-ukrayina/> (дата звернення: 30.05.2026).

65. Три доби на КПП. Як діти з окупованих територій вступають до українських вишів. Центр прав людини ZMINA. 02.12.2020. URL: <https://zmina.ua/media/try-doby-na-kpp-yak-dity-z-okupovanyh-terytorij-vstupayut-do-ukrayinskyh-vyshiv-i-skillkom-vdalosya-prorvatysya/> (дата звернення: 30.05.2026).

66. Покращення процедури вступу. Частина 1. Що розповідають студенти-ВПО. ГО «Донбас SOS». 24.01.2022. URL: <https://www.donbasssos.org/vstup-doslidjennia-vpo-1/> (дата звернення: 30.05.2026).

67. Спрощений порядок вступу до закладів вищої та фахової передвищої освіти для абітурієнтів з Криму. ГО «КримSOS». 23.06.2021. URL: <https://krymsos.com/sproshhenyi-poryadok-vstupu-do-zakladiv-vyshhoyi-ta-fahovoyi-peredvyshhoyi-osvity-dlya-abiturientiv-z-krymu/> (дата звернення: 30.05.2026).

68. Потрібно врахувати потребу фінансування підготовчих курсів для абітурієнтів з тимчасово окупованих територій. ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"». 09.11.2020. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/5602?utm> (дата звернення: 30.05.2026).

Інформування людей на ТОТ

З 2019 року українські ОГС включилися в роботу з інформування населення на окупованих територіях щодо ризиків ковіду і процедури перетину лінії розмежування під час карантинних обмежень⁶⁹. Окремо приділяли увагу порушенню права на інформацію на окупованих територіях Криму. Кримська правозахисна група з 2012 року проводила моніторинг інформаційного простору на півдні України і видавала Звіти. За результатами моніторингу 2019 року, наприклад, виявилось, що на Херсонщині РФ блокувала дев'ять українських радіостанцій і 34 частоти і замість цього транслювала російську пропаганду. Вишки, які Україна намагалась зробити на протидію цьому, на жаль, не спрацювали так, як очікувалось⁷⁰.

Діалогові ініціативи

Зв'язок з громадянами України на територіях, непідконтрольних уряду України, у 2014—2022 рр. здійснювали і через діалогові ініціативи. У 2019—2021 рр. БФ «Право на захист» втілював три діалогових проєкти з експертами-екологами з підконтрольних і непідконтрольних уряду України територій щодо ризиків затоплення шахт і інших техногенних катастроф, пов'язаних із впливом війни, а також щодо проблем представників підтримуючих професій. Результатами цих діалогових процесів стали рекомендації з питань екології і артпоказ робіт учасників діалогу⁷¹.

69. Дотримання прав людини на Сході України під час пандемії коронавірусу. Freedom House. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-06/HumanRightsEasternUkraineDuringCoronavirusPandemic6-UA_v01_UPD.pdf (дата звернення: 30.05.2026).

70. В большинстве населенных пунктов северного Крыма украинские FM-частоты захватили российские вещатели. Крымская правозащитная группа. 06.06.2019. URL: https://crimeahrg.org/ru/v-bolshinstve-naselennyh-punktov-severnogo-kryma-ukrainskie-fm-chastoty-zahvatili-rossijskie-veshhateli/?fbclid=IwAR02vzs4k15NpD4PULKWUQqllf7GeegMJU76LoQRyoBxd_qNeaMlNLev8ao (дата звернення: 30.05.2026).

71. Діалоги. БФ «Право на захист». URL: <https://archive.r2p.org.ua/category/dialogy/> (дата звернення: 30.05.2026).

7. ІНФОРМУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Інформування населення (як на підконтрольних, так і непідконтрольних територіях) було важливим напрямом роботи ОГС. Члени Коаліції та їхні партнери проводили інформаційні кампанії, зокрема щодо донесення позиції уряду України до населення з обох боків лінії розмежування / адміністративного кордону про те, що ця війна є окупацією територій України Росією, про політики уряду України щодо ВПО, їхніх прав і процедур, отримання пенсій і соціальних виплат, перетину лінії розмежування, вступу абітурієнтів з ТОТ у навчальні заклади, отримання документів, ризику ковіду. Важливим було те, що для комунікації через лінію розмежування використовували російську мову, яка допомагала донести українську позицію до більшої кількості людей.

Окремим інтегрованим каналом для поширення інформації для людей, які перетинали КПВВ, були ВПО на території, підконтрольній Україні, мешкали на ТОТ, мали будь-які проблеми, пов'язані зі збройним конфліктом, стали **неурядові гарячі телефонні лінії**. ОГС з перших днів мали інформацію про ситуацію на всіх КПВВ і поза ними завдяки відомостям, якими люди ділилися через гарячі лінії. Такі лінії вже 2014 року організували ГО «Донбас SOS», БФ «Схід SOS», БФ «Право на захист». ОГС не тільки організовували й підтримували телефонні гарячі лінії, а розбудовували саму інфраструктуру цих ліній. Перші державні гарячі лінії з'явилися в Міністерстві з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України (МТОТ) тільки 2018 року. І там вже застосовували досвід ОГС. ОГС писали скрипти для роботи державних гарячих ліній, проводили навчання операторів кол-центрів і допомагали з фандрейзингом колегам у державних структурах. Так, ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"» на основі досвіду, здобутого в 2014—2022 рр., працювала з операторами гарячих ліній МТОТ вже після повномасштабного вторгнення. Гарячі лінії були однаково доступні для людей з обох боків лінії розмежування.

За словами правозахисників, «На 1545 (державна гаряча лінія) люди з ТОТ не подзвонять, а на гарячу лінію громадської організації — подзвонять».

Окрім гарячих ліній, інформування населення по обидва боки лінії розмежування проводили за допомогою:

- Білбордів з телефонами гарячих ліній, які були розміщені в прилеглих до лінії розмежування громадах і на КПВВ.
- Роздаткових матеріалів, листівок, які роздавали мобільні команди правозахисників на КПВВ і в громадах.
- Соціальних мереж. На початкових етапах використовували сервіси «ВКонтакте», «Однокласники», останнім часом навіть TikTok.
- Локальних медіа в районах уздовж лінії розмежування, медіа, які були релоковані вглиб територій, підконтрольних уряду України, але які зберігали цільові аудиторії в громадах уздовж лінії розмежування. У 2016—2017 рр. такі газети роздавали правозахисники на КПВВ.

- Реклами гарячих телефонних ліній по радіо і навіть інформації через гучномовці на КПВВ (після перетину люди підходили і брали телефони таких гарячих ліній).
- «Сарафанного радіо» — передача інформації від людини до людини через родичів, друзів, знайомих, колег по роботі по обидва боки лінії розмежування.

Звісно, робота ОГС щодо інформування населення не могла замінити політики держави в цій сфері, і правозахисники наполегливо адвокатавали, щоб держава активніше й ефективніше займалася цим питанням. Так, 2021 року Центр прав людини ZMINA провів опитування населення щодо урядової комунікації, за результатами якого виявився брак інформації російською мовою про позицію і політики уряду України⁷². Кримська правозахисна група з 2021 року проводила моніторинг інформаційного простору на півдні України і так само виявила проблеми з тим, що Росія ефективно блокувала роботу українських радіостанцій і вебсайтів⁷³.

72. Ставлення українців до питань, пов'язаних із подоланням негативних наслідків збройного конфлікту в Україні. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/publication/stavlennya-ukrayinciv-do-pytan-povyazanyh-iz-podolannyam-negatyvnyh-naslidkiv-zbrojnogo-konfliktu-v-ukrayini/> (дата звернення: 30.05.2026).

73. В большинстве населенных пунктов северного Крыма украинские FM-частоты захватили российские вещатели. Крымская правозащитная группа. 06.06.2019. URL: https://crimeahrg.org/ru/v-bolshinstve-naselennyh-punktov-severnogo-kryma-ukrainskie-fm-chastoty-zahvatili-rossijskie-veshhateli/?fbclid=IwAR02vzs4k15NpD4PULKWUQqllf7GeegMJU76LoQRyoBxd_qNeaMINLev8ao (дата звернення: 30.05.2026).

8. АДВОКАТУВАННЯ ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА І ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ПОЛІТИК

ОГС — члени Коаліції — послідовно виступали за створення комплексної державної політики щодо людей, які найбільше постраждали від війни з 2014 року. Ці організації мають унікальний доступ до проблем людей на місцях, спроможні «підняти» ці проблеми на інституційний рівень і знайти комплексні системні рішення на рівні держави, змінюючи у такий спосіб саму систему.

За словами правозахисників, «ми організації повного циклу — ми самі знаходимо проблему, помагаємо конкретним людям з цією проблемою, узагальнюємо практику, змінюємо державні політики, допомагаємо державі їх втілювати і контролюємо цей процес».

Для впливу на законодавчий процес як основний механізм адвокації застосовували публічні заяви громадських діячів, організацій і коаліцій. На вебсайті Центру прав людини ZMINA зібрана унікальна колекція таких публічних заяв. З грудня 2013-го до 22 лютого 2022 р. на цьому сайті було опубліковано 89 публічних заяв ОГС⁷⁴. Більшість з них адресована Президентові України, Верховній Раді та різним виконавчим органам. Багато заяв були частинами ширших кампаній стосовно зміни законодавства або публічних політик держави щодо прав ВПО, громадян України на окупованих територіях, захисту прав жінок (зокрема щодо ратифікації Україною Стамбульської Конвенції) тощо. Такі адвокаційні кампанії стосовно змін супроводжували інформаційними заходами: конференціями, публікаціями в медіа, соціальних мережах, виступами на радіо, телебаченні, створенням своїх медійних продуктів — подкастів, каналів у соціальних мережах тощо.

У 2014—2022 рр. спільнота правозахисників займалася формуванням законодавства про ВПО, перехідне правосуддя та інші аспекти подолання наслідків агресії РФ, адже до 2014 року ані таких проблем, ані відповідного законодавства в Україні не існувало. Держава не тільки не мала глобальної візії щодо вирішення цих проблем, але й не хотіла нічого з ними робити, бо «це все скоро закінчиться». Громадянському суспільству вдалося змінити цей хибний підхід і довести, що зміни потрібні зараз, а не після перемоги, і системно, а не точково.

74. Заяви. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/statements/> (дата звернення: 30.05.2026).

Робота над змінами законодавства

Робота з упровадження законодавчих змін вимагала багато ресурсів, фокусувалася на новій проблематиці, пов'язаній із наслідками агресій Росії проти України з 2014 року, і мала багато складових:

- Аналізування чинного законодавства і практики правозастосування, виявлення проблем, створення на основі цього конкретних рекомендацій щодо змін нормативних актів⁷⁵ і пропозицій до програм і планів дій уряду України⁷⁶.
- Розробка стратегій, дорожніх карт, планів дій, операційних планів, зокрема:
 - Дорожня карта правосуддя перехідного періоду для українського суспільства в умовах збройного конфлікту⁷⁷
 - Концепція перехідного правосуддя⁷⁸
 - Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, 2021 р.⁷⁹
 - дві Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2021 року та до 2024 р.⁸⁰
- Робота над створенням нових профільних законів і нормативних актів, а саме:
 - Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»⁸¹
 - Постанова КМУ від 01.10.2014 № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб»⁸²

75. Захист прав внутрішньо переміщених осіб: аналіз та рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази. ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"», ГО «Донбас SOS». 2018. URL: https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Group-of-Influence_analyses.pdf (дата звернення: 30.05.2026); Перелік проблемних питань, пов'язаних із наслідками збройного конфлікту в Україні, вирішення яких знаходиться у компетенції Кабінету Міністрів України. ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"». URL: https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/propozytzii_koalitsii.pdf (дата звернення: 30.05.2026).

76. Перелік проблемних питань, пов'язаних із наслідками збройного конфлікту в Україні, вирішення яких знаходиться у компетенції Кабінету Міністрів України. ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"». 30.04.2020. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/4924> (дата звернення: 30.05.2026).

77. УГСПЛ розробила дорожню карту правосуддя перехідного періоду для українського суспільства в умовах збройного конфлікту. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 25.11.2019. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/uhspl-rozrobila-dorozhniu-kartu-pravosuddia-perekhidnoho-periodu-dlia-ukrains-koho-suspil-stva-v-umovakh-zbroynoho-konfliktu/> (дата звернення: 30.05.2026).

78. Концепція державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків (Концепція перехідного правосуддя). Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим. URL: <https://ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2025/05/Conception.pdf> (дата звернення: 30.05.2026).

79. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя»: Указ Президента України від 24.03.2021 № 117/2021. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2021#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

80. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2021 № 1364-р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

81. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

82. Про облік внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-n#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

- Постанова КМУ від 26.06.2019 № 582 «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб»⁸³
- Постанова КМУ від 02.09.2020 № 767 «Питання виплати грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації»⁸⁴
- Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»⁸⁵
- Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей»⁸⁶.

Внесок у створення і роботу профільних державних органів

ОГС долалися до створення низки державних органів, що мали опікуватися людьми, які постраждали від збройного конфлікту, зокрема Державного агентства з питань відновлення Донбасу в 2014 р.⁸⁷ і з 2016-го — на його основі Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України (МТОТ)⁸⁸. ОГС мали тісну співпрацю з МТОТ щодо питань підтримки ВПО та людей на ТОТ і адвокатували його збереження після 2022 року як незалежного міністерства. ОГС також були активними учасниками процесу створення Українського національного центру розбудови миру при МТОТ, який мав на меті координацію дій між державою та громадянським суспільством. Центр було створено на

83. Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 № 582. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

84. Питання виплати грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2020 № 767. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

85. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

86. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

87. Деякі питання Державного агентства з питань відновлення Донбасу: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 655. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

88. Деякі питання Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій: постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 376. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

основі інклюзивного консультативного процесу з громадянським суспільством і відкрито в грудні 2021 р.⁸⁹ А з 2022 року Центр виконував функції Національного Інформаційного Бюро за Женевськими конвенціями⁹⁰.

Внесок у створення і роботу платформ та інституцій

ОГС були рушійною силою в створенні платформ та інституцій, які займались адвокацією інтересів України і проблем, пов'язаних з агресією Росії, зокрема у створенні Кримської польової місії з прав людини (єдина постійно діюча міжнародна моніторингова ініціатива, яка працювала в Криму до липня 2015 р. до заборони її урядом РФ)⁹¹ і Кримської Платформи (міжнародний консультаційно-координаційний формат, спрямований на досягнення деокупації Криму та повернення його Україні мирним шляхом)⁹².

Участь у роботі державних органів, консультативна підтримка державних органів

Де було можливо, ОГС як експерти брали участь у роботі багатьох державних органів і інституцій, вибудовуючи довіру, мережі та робочі стосунки і водночас адвокатуючи свою адженду. ОГС долучилися до організації перших парламентських слухань з питань ВПО, брали участь у робочих групах в Офісі Омбудсмена, МінТОТ, ЦВК, Мінсоцполітики, Комісії з правової реформи, а в її складі — робочої групи з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій⁹³, Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин⁹⁴ тощо.

89. Коріновська А. Верещук анонсувала створення наццентру доказів порушень прав внаслідок дій РФ до кінця року. Суспільне Новини. 04.11.2021. URL: <https://suspihne.media/177844-veresuk-anonsuvala-naccentr-zboru-dokaziv-porusen-prav-vnaslidok-dij-rf-do-kinca-roku/> (дата звернення: 30.05.2026).

90. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період: постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 № 721. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/721-2022-p/ed20220617#n18> (дата звернення: 30.05.2026).

91. Діяльність організації. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/activities/> (дата звернення: 30.05.2026).

92. Про Платформу. Кримська платформа. URL: <https://crimea-platform.org/about/> (дата звернення: 30.05.2026).

93. Питання Комісії з питань правової реформи: Указ Президента України від 07.08.2019 № 584/2019. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949> (дата звернення: 30.05.2026).

94. Комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/> (дата звернення: 30.05.2026).

9. МІЖНАРОДНА АДВОКАЦІЯ

У 2014—2022 рр. вагомим внеском була робота ОГС у сфері міжнародної адвокатури питань, пов'язаних з війною. ОГС здійснювали такі функції:

- Проводили системний моніторинг прав людини на окупованих територіях Донецької і Луганської областей та Криму і представляли Звіти міжнародній спільноті і міжнародним організаціям⁹⁵.
- Збирали свідчення людей, які вели боротьбу з окупаційним режимом⁹⁶ або постраждали від нього, розповсюджували такі Звіти серед міжнародних партнерів, брали участь у міжнародних конференціях із презентаціями звітів.
- Розробляли, публікували й адвокатували відкриті заяви від імені різних Коаліцій, організацій і громадських активістів, наприклад, до міжнародної спільноти щодо захисту українських політв'язнів у Росії і переслідування Кримських активістів⁹⁷, до ООН із закликом вимагати від РФ зупинити збройну агресію проти України⁹⁸ і створити міжнародний трибунал над Путіним і вищим керівництвом Росії⁹⁹.
- Працювали й адвокатували тіньові (альтернативні) звіти ОГС у рамках міжнародних механізмів захисту прав людини. Наприклад, Альтернативні доповіді ОГС до Універсального Періодичного Огляду в рамках ООН, 2017¹⁰⁰, Тіньовий Звіт щодо виконання Міжнародного Пакту про політичні і громадянські права, 2019¹⁰¹, Звіт

95. The human rights situation in the Autonomous Republic of Crimea during the seven years of occupation : Analytical report. Human Rights House Crimea, the Crimean Human Rights Group, the Regional Centre for Human Rights, Almenda Centre for Civic Education, Human Rights Centre ZMINA. 2021. URL: <https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2021/09/booken.pdf> (дата звернення: 30.05.2026); Порушення міжнародного гуманітарного права та права кримських татар на самовизначення в окупованому Криму. ГО «КримSOS». URL: https://krymsos.com/wp-content/uploads/2021/10/porushennya-mgp-ta-prava-krymskyh-tatar-na-samovyznachennya-v-okupovanomu-krymu_ukr.pdf (дата звернення: 30.05.2026); Дотримання прав людини на Сході України під час пандемії коронавірусу. Freedom House. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-06/HumanRightsEasternUkraineDuringCoronavirusPandemic6-UA_v01_UPD.pdf (дата звернення: 30.05.2026).

96. Vyrtosu I. Crimean album: stories of human rights defenders. Human Rights Centre ZMINA. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2019/05/crimeanalbum-booken_web.pdf (дата звернення: 30.05.2026).

97. Відкрита заява правозахисних та громадських організацій України щодо переслідувань кримських активістів. Центр прав людини ZMINA. 08.11.2017. URL: https://zmina.ua/statements/vidkrita_zajava_pravozahisnih_ta_gromadskih_organizacij_ukrajini_shhodo_peresliduvan_krimskih_aktivistiv/ (дата звернення: 30.05.2026); Заява правозахисних організацій щодо політично мотивованого переслідування та незаконного засудження Ільмі Умерова. Центр прав людини ZMINA. 28.09.2017. URL: https://zmina.ua/statements/zajava_pravozahisnih_organizacij_shhodo_politichno-motivovanogo_peresliduvannja_ta_nezakonnogo_zasudzhennja_ilmi_umerova/ (дата звернення: 30.05.2026).

98. Більше сотні громадських організацій закликають членів Радбезу ООН підтримати Україну. Центр прав людини ZMINA. 26.11.2018. URL: https://zmina.ua/statements/ukrajinski_go_zaklikajut_chleniv_radbezu_oon_pidtrimati_ukrajinu/ (дата звернення: 30.05.2026).

99. Вимагаємо від ООН створення міжнародного трибуналу над Путіним та вищим керівництвом Росії. Центр прав людини ZMINA. 28.02.2022. URL: <https://zmina.ua/statements/vymagayemo-vid-oon-stvorennja-mizhnarodnogo-trybunalu-nad-putinyom-ta-vyshnym-kerivnyctvom-rosiyi/> (дата звернення: 30.05.2026).

100. Універсальний періодичний огляд: Альтернативний вимір (2017). ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"». 08.05.2018. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/537> (дата звернення: 30.05.2026).

101. Тіньовий звіт щодо виконання Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"». 27.01.2019. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/2477> (дата звернення: 30.05.2026).

Коаліції ОГС на основі Звіту Робочої Групи щодо Універсального періодичного огляду для України, 2020¹⁰².

- Розробляли правові позиції від імені України, які подавались до Європейського суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду, в органи ООН.
- Публікували блоги, статті, подкасти в медіа в Україні та за кордоном на основі звітів і моніторингу.
- Організовували і проводили конференції, зустрічі, заходи з міжнародними партнерами в Україні та за кордоном для адвокації напрацювань ОГС.

102. Mid-term report by the coalition of NGOs based on report of the working group on the universal periodic review for Ukraine — A/HRC/37/16. Human Rights Centre ZMINA. June 2020. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2020/12/zmina-alternatereporten_web.pdf (дата звернення: 30.05.2026); Постраждали від конфлікту: як Україна забезпечує реалізацію їхніх прав. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/publication/postrazhdali-vid-konfliktu-yak-ukrayina-zabezpechuye-realizacziyu-yihnih-prav/> (дата звернення: 30.05.2026); Забезпечення реалізації соціально-економічних прав осіб, що постраждали внаслідок конфлікту в Україні. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/publication/zabezpechennya-realizacziyi-soczialno-ekonomichnyh-prav-osib-shho-postrazhdaly-vnaslidok-konfliktu-v-ukrayini/> (дата звернення: 30.05.2026).

10. КООРДИНАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА МІЖ СОБОЮ, МІЖНАРОДНИМИ АКТОРАМИ І ВЛАДОЮ

Однією з багатьох проблем Мінських угод і Мінського переговорного процесу була відсутність інституційного механізму для зв'язку першого треку з українським громадянським суспільством, який би був інтегрований в інфраструктуру переговорного процесу і процесу імплементації угод. Відповідно, контакти між представниками громадянського суспільства і міжнародними механізмами (Тристороння контактна група ОБСЄ, Спеціальна Моніторингова Місія ОБСЄ) були несистемними і некоординованими. ОБСЄ СММ в ході патрулювання територій, прилеглих до лінії розмежування, постійно спілкувалося з населенням на місцях, зустрічі з ОГС за ініціативи СММ або ТКГ були разовими і спорадичними. Зі свого боку ОГС, за наявності конкретних пропозицій або питань до СММ, мали можливість зустрітися з представниками СММ в їх офісі в Києві. Тісніший контакт між ОГС, які працювали на Сході України, був з локальними командами СММ. Так, у 2017—2018 рр. в Донецькій області була проактивна команда СММ, і тоді декілька разів на місяць проводились обміни інформацією між цією командою і ОГС.

ОГС також мали зустрічі і неформальні контакти з Моніторинговою місією ООН і УВКБ ООН. Однак формального механізму координації між агенціями ООН і ОБСЄ СММ теж не було, контакти між ними відбувались у ході білатеральних зустрічей.

Більше контактів були в українських ОГС з міжнародними донорами і міжнародними неурядовими організаціями. Це дало змогу ОГС виконувати роль «містків», які об'єднували державні органи, органи місцевого самоврядування, міжнародні організації, донорів та місцевий бізнес під час розв'язання конкретних проблем на КПВВ або в громадах уздовж лінії розмежування. Наприклад, ОГС проводили перемовини з місцевим бізнесом і місцевою владою щодо надання помешкань для ночівлі людей, які перетинали лінію розмежування, або модернізації алгоритмів надання соціальних послуг населенню й одночасно вели перемовини з міжнародними донорами, які забезпечували такі ініціативи фінансово.

Зв'язок з українською державою був стратегічним напрямом для багатьох правозахисних ОГС. У 2014—2022 рр. вони вели активну співпрацю з Міжвідомчим центром допомоги громадянам з питань звільнення полонених і заручників, Міністерством реінтеграції тимчасово окупованих територій, робочою групою з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Комітетом Верховної Ради України, Представництвом Президента України в АР Крим та іншими державними органами (див. також ч. 8 цього Звіту).

Важливу координаційну роботу проведено всередині правозахисної спільноти щодо координації дій між собою. У 2014—2022 рр. правозахисна спільнота в Україні мала розгалужену систему громадських організацій і цілих мереж. Після 2014 року виникла плеяда нових правозахисних організацій, фокус яких був спрямований на регіон, прилеглий до лінії розмежування, і на людей, які безпосередньо опинились в епіцентрі збройного конфлікту. Згодом координація діяльності між правозахисними організаціями почала відбуватися в рамках коаліцій. Деякі приклади Коаліцій у 2014—2022 рр.:

- Коаліція організацій, що опікуються питаннями захисту прав постраждалих від збройного конфлікту, в яку входять Кримська правозахисна група, БФ «Право на захист», Центр

прав людини ZMINA, БФ «Stabilization Support Services», БФ «Схід SOS», ГО «КримSOS», ГО «Громадський холдинг "ГРУПА ВПЛИВУ"», ГО «Донбас SOS»¹⁰³;

- Коаліція на захист громадянського суспільства в Україні — створена як відповідь на загрози наступу на свободу об'єднань і асоціацій з боку держави. Учасники Коаліції — Центр прав людини ZMINA, Представництво Freedom House в Україні, Центр Громадянських Свобод, Український незалежний центр політичних досліджень, БФ «Схід SOS», Українська Гельсінська спілка з прав людини та ін.¹⁰⁴;
- Міжнародні Коаліції, зокрема Платформа Громадянської солідарності, яка об'єднує більше 100 ОГ з 31 країни світу і до якої входять багато українських правозахисних організацій¹⁰⁵.

У рамках коаліцій здійснювався розподіл функцій між різними організаціями, розроблялися плани спільних дій за усіма функціями, вказаним вище у цьому Звіті, а також проводилась синхронізація стратегій, місій і цінностей самих організацій.

103. Україна не поспішає виконувати рекомендації ООН щодо захисту постраждалих від конфлікту — правозахисники. Центр прав людини ZMINA. 14.12.2020. URL: <https://zmina.ua/event/ukrayina-ne-pospishaye-vykonuvaty-rekomendacziyi-onn-shhodo-zahystu-postrazhdalych-vid-konfliktu-pravozahysnyky/> (дата звернення: 30.05.2026).

104. Меморандум про створення Коаліції на захист громадянського суспільства в Україні. Український незалежний центр політичних досліджень. URL: https://ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=936:memo-randum-pro-stvorenniya-koal-c-na-zahist-gromadyanskogo-susp-lstva-v-ukra-n&catid=16&lang=ua&Itemid=115 (дата звернення: 30.05.2026).

105. Members. Civic Solidarity Platform. URL: <https://civicsolidarity.org/members/?region=ua> (дата звернення: 30.05.2026).

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Звіт, підготовлений Центром дослідження медіації та діалогу НаУКМА у співпраці з Коаліцією організацій, що опікуються питаннями захисту прав постраждалих унаслідок російської збройної агресії, розкриває роль громадського сектору в умовах першого етапу збройної агресії Росії в 2014—2022 рр. Саме українське громадянське суспільство взяло на себе перший удар в цей період та максимально оперативно відреагувало на критичні потреби громадян, які постраждали від розв'язаної війни. Своєю щоденною працею активісти, волонтери та правозахисники зробили вагомий, хоча і опосередкований, внесок в успішну імплементацію гуманітарних положень Мінських домовленостей попри повний провал безпеково-політичної частини. Водночас неможливо говорити тільки про внесок громадянського суспільства, адже без держави і місцевої влади система кризового реагування не змогла б спрацювати, і тут українська влада, хоча не з самого початку, але проявила себе стійкою та спроможною. І звісно, діяльність організацій громадянського суспільства була неможлива без підтримки донорів і міжнародних організацій. Не забуваючи про такий синергійний ефект, цей Звіт підсвічує діяльність саме громадянського суспільства у 2014—2022 рр.

Діяльність організацій громадянського суспільства у цей період охоплювала широкий спектр життєво важливих напрямів. Громадський сектор став рушієм у процесах фіксації злочинів і документування деяких порушень режиму припинення вогню, руйнувань об'єктів цивільної інфраструктури та фактів катувань і порушень прав людини у місцях незаконного утримання. Важливою була фізична присутність представників громадськості на контрольних пунктах в'їзду-виїзду. Завдяки їхній роботі здійснювався моніторинг умов перетину, проводилися регулярні оцінки потреб населення, надавались юридичні консультації та гуманітарна допомога громадянам. Окремим масштабним вектором стала комплексна підтримка внутрішньо переміщених осіб, яка охоплювала правову та фінансову допомогу, роботу гарячих ліній, а також активну адвокацію законодавчих змін для забезпечення виборчих прав, права на приватність, соціальних виплат тощо.

Не менш важливою була роль громадянського суспільства у розшуку зниклих безвісти, а також у підтримці військовополонених і цивільних заручників. Активісти формували списки, надавали супровід родинам та безпосередньо допомагали вже звільненим особам. Водночас велася робота з підтримки прифронтових громад на підконтрольних територіях, де громадські організації оцінювали потреби, доставляли гуманітарну допомогу, сприяли доступу населення до державних послуг, посилювали спроможність місцевого самоврядування та запобігали виникненню локальних конфліктів завдяки діалогу. Громадський сектор не залишав поза увагою і співгромадян на тимчасово окупованих територіях, розгортаючи інформаційні кампанії щодо державної політики, сприяючи процедурам отримання документів і вступу молоді до українських університетів, адвокатуючи збереження соціальних зв'язків та підтримуючи заходи з протидії пандемії коронавірусу. Цей практичний досвід конвертувався у вплив на формування державної політики, включно зі створенням профільного Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, розробкою законів та інших нормативних актів. На міжнародній арені громадськість забезпечувала потужну адвокацію.

Сьогодні увесь цей масив накопиченого унікального досвіду має стати невіддільною основою для залучення громадянського суспільства до будь-яких майбутніх переговорних процесів або процесів моніторингу та імплементації угод. Для досягнення цієї мети правозахисним, гуманітарним та аналітичним організаціям громадянського суспільства, які працюють у прифронтових зонах, необхідно активно підвищувати обізнаність держави та її міжнародних партнерів щодо власної спроможності й попередніх успіхів в де-факто імплементації багатьох аспектів угод минулих років. Нагальною потребою є об'єднання зусиль для розробки системи «єдиного вікна», яка дозволить проводити комплексний моніторинг безпеки людини в прифронтових регіонах, охоплюючи фізичний, політичний, продовольчий, екологічний, медичний та інші виміри безпеки.

Зі свого боку уряд України та інші органи влади мають приділяти більше уваги людиноцентричному підходу у будь-яких переговорних процесах і програмах повоєнного відновлення, ставлячи в центр уваги права та потреби громадян, зокрема тих, хто проживає у прифронтових громадах і на тимчасово окупованих територіях. Хотілося б, щоб міжнародні партнери України також всіляко підтримували ініціативи громадського сектору в цій сфері, обов'язково залучаючи українських експертів до консультацій щодо ролі громадянського суспільства в перемовинах і повоєнних домовленостях. Критично важливим є закріплення в мандатах будь-яких потенційних моніторингових місій положень про механізми співпраці з громадськістю, що забезпечить системний обмін інформацією, підвищить ефективність імплементації рішень і гарантує повноцінне функціонування цивільного компонента моніторингу припинення вогню та безпеки в повоєнний період.